

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

Бондар Світлана Валеріївна

УДК 111.852

ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ЯК РЕКОНСТРУКЦІЯ СМИСЛОВОГО ЗМІСТУ ТЕКСТУ
(ФІЛОСОФСЬКО-ЕСТЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ)

спеціальність 09.00.08 – естетика

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філософських наук

КИЇВ-2003

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Київському національному університеті імені Тараса Шевченка на кафедрі етики, естетики та культурології філософського факультету.

Науковий керівник – кандидат філософських наук, доцент **Єфіменко Віталій Віталійович**, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, доцент кафедри етики, естетики та культурології філософського факультету.

Офіційні опоненти – доктор філософських наук, професор **Воєводін Олексій Петрович**, Східноукраїнський національний університет імені В. Даля, завідувач кафедри філософії культури і філософії освіти;

кандидат філософських наук, доцент **Кодьєва Олена Петрівна**, ДП “Київський університет права”, доцент кафедри суспільних дисциплін.

Провідна установа – Інститут філософії НАН України імені Г.С. Сковороди.

Захист відбудеться 8 грудня 2003 р. о 13 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д26.001.28 при Київському національному університеті імені Тараса Шевченка за адресою: 01033, м. Київ, вул. Володимирська, 60, ауд. 327.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Київського національного університету імені Тараса Шевченка (м. Київ, вул. Володимирська, 58).

Автореферат розісланий 14 жовтня 2003 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Живоглядова І.В.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження зумовлена необхідністю аналізу процесів інтерпретації і розуміння як способів опанування сфер культури, що містять високо концентровану інформацію, широкі знання. Ідеться не тільки про сферу гуманітарних знань, а й про ряд теоретичних побудов сучасної науки. За нашого часу вихідна пізнавальна установка, що своїм корінням сягає античності, коригується. Найбільше критики зазнає фундаментальна теза про можливість чіткого і однозначного розмежування на об'єктивний світ фізичних явищ і суб'єктивний світ думок і почуттів. Це розмежування передбачає існування об'єктивної – ні в якому разі не такої, що залежить від суб'єкта - реальності. Грунтуючись на даному уявленні про реальність, роль суб'єкта, що пізнає, зводиться до “збирання інформації” і побудови відповідних “ментальних моделей” – художніх або наукових. При цьому, розуміння та інтерпретація виступають як вторинні функції суб'єкта, що пізнає. Такому уявленню про сутність пізнавальних процесів протиставлено ряд філософських і наукових концепцій, зокрема у філософії та естетиці - ідеї М. Гайдеггера, Г.-Г. Гадамера, в науці - У. Матурани та ін. З цієї точки зору доволишній світ не можна відмежовувати від людини. Відповідно більшого значення набувають розуміння та інтерпретації в креативній діяльності суб'єкта.

Актуальність цього дослідження зумовлена також і тим, що в сучасній естетиці та мистецтвознавстві залишається високим інтерес до дослідження процесів комунікації внаслідок аналізу художньої творчості і сприйняття творів мистецтва та літератури, до аналізу смислових і ціннісних структур художніх творів.

Технічний аспект даної проблеми пов'язаний з розвитком інформаційних технологій і моделюванням розумової діяльності людини. Із зростанням ролі інформаційних процесів в житті суспільства та індивіда загострилася проблема контролю і управління. Розуміння є суттєвим моментом регуляції діяльності людини, центром співвідношення цілей, вчинків і відповідальності за них. Очевидним став факт єдності розуміння, інтерпретації і спілкування, розуміння, інтерпретації і пізнання. Це привернуло увагу до соціально-психологічних і естетичних аспектів проблеми. В той самий час у ХХ столітті проблема розуміння і інтерпретації із сфери соціально-психологічної “перейшла” в світоглядний контекст аналізу і осмислення.

Потрібно також акцентувати, що розуміння та інтерпретація є не тільки методологічною проблемою філософського знання. Вони пронизують увесь комплекс взаємовідношень людини зі світом, усю систему її діяльності, є основою багатьох творчих процесів, ґрунтуються на універсальних принципах, притаманних людському інтелектові і сфері почуттів, а також містять елемент несвідомого, отже є властивими їй, закладеними в самій природі людини.

У вітчизняній філософській літературі увага до вказаної проблеми привернена вже традиційно: аналізуються різні спеціальні дослідження в цій галузі, розробляються їхні методологічні та світоглядні аспекти. Але в той самий час характеристика процесу інтерпретації і розуміння в літературі з естетики та філософії все ще залишається далекою від задовільної.

Ступінь наукової розробленості проблеми. В дисертації проаналізовано досвід теоретичного осмислення важливих аспектів процесу інтерпретації в концепціях вітчизняних і зарубіжних філософів, естетиків, працях мистецтвознавців, логіків, психологів і літературознавців, творах письменників і поетів.

Феномен інтерпретації в контексті філософських концепцій був предметом аналізу і вивчення ще в добу античності. В часи середньовіччя він існує і функціонує як мистецтво тлумачення Біблії і творів богословів. Свій теоретичний розвиток твердження біблійної екзегетики побачили в романтичній естетиці, зокрема, в працях Ф. Шеллінга, який указував на нескінченну множинність смислів, що містяться у творі. Категоріального статусу поняття “інтерпретація” і “розуміння” набули в роботах Ф. Шлейєрмахера, в герменевтиці В. Дільтея. Фрідріх Ніцше вказував на зв'язок цінностей та інтерпретації.

Зазначена проблематика інтенсивно розробляється в контексті філософських, естетичних та наукових теорій другої половини ХХ століття, зокрема в працях М. Гайдеггера, Е. Гуссерля, Ж. Лакана, Г. Ленка, Ю. Хабермаса, в рамках герменевтики Г.-Г. Гадамера, в постструктуралістській

теорії Р. Барта, деконструктивізму Ж. Дерріда та ін. Синтезувати герменевтичний та семіотичний підходи в розв'язанні цієї проблеми намагається у своїх працях П. Рікер.

Серед досліджень, у яких успішно прослідковуються і виділяються специфіка розуміння та інтерпретації, висунутих українськими і російськими філософами, варто виокремити концепцію, запропоновану Н.С. Автономовою, праці А.А. Брудного, С.О. Васильєва, О.А. Івіна, С.П. Макаричева, О.Л. Никифорова, Б.О. Парахонського, Г.І. Рузавіна, Г.Л. Тульчинського та ін. На відміну від більшості авторів С.Б. Кримський розрізняє поняття “інтерпретація” і “тлумачення”. Особливий інтерес викликають концепції інтерпретації і розуміння, що їх запропонували В.У. Бабушкін, А.А. Брудний, В.П. Філатов, які вказують на необхідність розробки проблеми розуміння, ґрунтуючись на уявленні про людину як цілісну істоту. Важливого теоретичного значення набуває вказівка щодо орієнтації мислення на мовні структури (В.М. Мейзерський), а також на контекст як визначальну умову розуміння (Б.О. Парахонський).

Практично недослідженим залишається саморозуміння як різновид розуміння. Деякі аспекти цієї проблеми відображені в працях В.С. Біблера, Г.-Г. Гадамера, Ю.М. Лотмана, М.С. Кагана та ін. Свої підходи до феномена художньої інтерпретації пропонують Г.В. Драговець, І.Д. Калініна, С.М. Хвошнянська. Варто виділити монографію Є.Г. Гуренка, присвячену художній інтерпретації. В ній проведено комплексний аналіз і узагальнення результатів філософських, естетичних і мистецтвознавчих досліджень з даної проблеми і викладено оригінальну авторську концепцію. Плідні ідеї щодо розробки проблеми інтерпретації внесли Е. Бетті, Д. Девідсон, С. Зонтаг, Р.Г. Коллінвуд, М. Куш, Б. Рассел, Ф. Соссюр, Я. Хінтікка, Д. Фоллесдал, Г. Фрей, М. Фуко, Р. Якобсон. Деякі проблеми інтерпретації і розуміння висвітлює в своїх працях Ж.-П. Сартр, а також такі російські філософи як М.М. Бахтін, М.С. Каган, М.К. Мамардашвілі, В. Подорога та ін. Філософсько-естетичний аналіз феномена інтерпретації безпосередньо пов'язаний з всебічним дослідженням креативної природи процесів метафоризації. Найраннішою теорією метафори вважається класична теорія перенесення, що бере витоки від Аристотеля (перенесення за аналогією). З теорією перенесення ще в античні часи конкурувала теорія порівняння, яку розробляли Квінтіліан і Цицерон. Акцент в ній робиться на відношенні подібності, що лежить в основі метафори, а не на дії перенесення, як в аристотелівській теорії.

Звертають на себе увагу сучасні дослідження процесу метафоризації і феномена метафори. Цей троп вважається одним з найбільш продуктивних способів смислоутворення, що самим своїм існуванням утверджує первинність переносного значення. Ціннісними для філософсько-естетичного аналізу даного феномена є праці Х. Ортеги-і-Гассета, який відзначає вихідну метафоричність людського мислення, естетичне значення метафори. Свою власну концепцію метафори розробляє М. Блек, А. Річардс та ін. Основний шлях первинної концептуалізації реальності вбачають у метафорі Г. Лакофф та М. Джонсон.

Серед українських і російських учених, що досліджують метафору, слід виділити Н.С. Автономову, Н.Д. Арутюнову, О.М. Бессонову, С.С. Гусєва, О.В. Євламп'єву, Л.Л. Жоля, В.В. Петрова, В. М. Телія. В теоретичному осмисленні цього феномена безперечно місце посідають праці О.Ф. Лосєва, Ю.М. Лотмана, Ф. Ніцше, Х. Ортеги-і-Гассета та ін.

Важливим напрямком систематичного дослідження процесів інтерпретації є осмислення проблеми іронії як однієї із форм тлумачення тексту. У вітчизняній літературі досі немає повного і систематичного опрацювання даного феномена культури. Найбільший інтерес становлять монографії В.О. Пігулевського, Л.О. Мирської, праці Ю.Б. Борева, П.П. Гайденко, І. Пасі, В.М. Півоева, С.Д. Славова, Е.О. Соловйова.

Категорія іронії має тривалу історію. Глибокий і змістовний її аналіз у контексті історико-філософських досліджень проводять П.П. Гайденко, О.Ф. Лосєв, Е.О. Соловйов, В.П. Шестаков. Ключовим поняттям виступає іронія в естетичній концепції Т.Манна, в естетиці Х. Ортеги-і-Гассета вона пов'язана з процесами дегуманізації мистецтва.

У сучасній художній і філософській літературі іронія стає домінуючим видом комічного. Тому безцінним джерелом її філософсько-естетичного осмислення слугують твори видатних вітчизняних і зарубіжних письменників-прозаїків і поетів: Аристофана, Ш. Бодлера, О.О. Блока,

Ф. Війона, Й.В. Гете, Й.Е. Мандельштама, Т. Манна, Ф. Ніцше, О.С. Пушкіна, Дж. Свіфта, В. Шекспіра, П.Б. Шеллі і багатьох інших.

Об'єктом дослідження є феномен інтерпретації у сфері культури. **Предметом дисертаційного дослідження** виступає процес інтерпретації тексту як реконструкції його смислового змісту.

Мета дослідження – на основі проведення філософсько-естетичного аналізу процесу інтерпретації тексту дослідити специфіку даного феномена в сфері культури. Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких завдань:

проаналізувати специфіку феномена розуміння, його взаємозв'язок з процесом творчості; дослідити сутність феномена інтерпретації;

з'ясувати зв'язок тексту і контексту в процесі інтерпретації;

дослідити роль метафори як методу інтерпретації;

розкрити сутність іронії як способу інтерпретації.

Теоретико-методологічна основа дослідження. Методологічною основою дисертаційного дослідження слугує зв'язок філософсько-естетичних узагальнень із принципами естетичних, літературознавчих досліджень, філософський аналіз функціонування ключових категорій дослідження в системі філософського знання, осмислення естетичної проблематики в загальнофілософському контексті. У процесі дослідження дисертант доходить висновку про необхідність міждисциплінарного підходу у вивченні таких глобальних феноменів людського буття, як розуміння і інтерпретація. Важливим є синтез розгляду інтерпретації як точної логічної процедури, наукового методу логічного аналізу і опису її як алогічної та суб'єктивної процедури. Основою дослідження виступає концепція інтерпретації як фундаментального і основного способу діяння людини у світі, “розуміючого способу буття”.

На формування концептуальної позиції автора дисертації відносно предмета дослідження вплинули сучасні тенденції структурованості та багаторівневого підходу в проведенні досліджень, орієнтація на міждисциплінарний підхід у дослідженнях, а також використання результатів не тільки філософських, естетичних і літературознавчих досліджень, а й розробка і осмислення досягнень із цієї проблеми у сфері філософії науки, логіки, психології, логіко-методологічних досліджень.

Загальнотеоретична база дослідження, його методологічна основа формувалися під впливом праць М.М. Бахтіна, Г.-Г. Гадамера, Ж. Дерріда, М.С. Кагана, А.С. Канарського, Г. Ленка, О.Ф. Лосева, Ю.М. Лотмана, М.К. Мамардашвілі, П. Рікера.

Філософсько-естетичний аспект дисертаційного дослідження ґрунтується на ідеях класиків філософської і естетичної думки – Аристотеля, Платона, Г.-В.-Ф. Гегеля, І. Гете, відомих західноєвропейських мислителів – Р. Барта, Г.-Г. Гадамера, М. Гайдеггера, Ж. Лакана, Т. Манна, П. Рікера, українських – А.С. Канарського, О.О. Потебні; російських філософів – М.М. Бахтіна, М.С. Кагана, О.Ф. Лосева, Ю.М. Лотмана, М.К. Мамардашвілі.

Авторська концепція відносно предмета дослідження складалася у процесі аналізу і осмислення творів таких українських філософів і естетиків, як М.М. Бровко, Л.Л. Жоль, А.С. Канарський, С.Б. Кримський, О.П. Лановенко, Л.Т. Левчук, В.А. Малахов, О.О. Потебня, О.К. Шевченко.

Наукова новизна дослідження полягає в цілісному і системному аналізі феномена інтерпретації, його сутності, специфіки. Опираючись на різнопланові теоретичні напрацювання, розкриті такі художні засоби інтерпретації, внутрішні механізми її функціонування, як метафора та іронія, проаналізовано особливості їхньої внутрішньої структури.

У процесі дослідження були отримані результати і зроблені висновки, які характеризуються науковою новизною і виносяться на захист:

з'ясовано, що розуміння виступає базисом творчої діяльності, розкриває ціннісні і смислові зв'язки між людиною та соціокультурним контекстом;

проведено аналіз сутності феномена інтерпретації, в якому вона постає процесом взаємодії смислового змісту тексту з соціокультурним контекстом. Ця взаємодія полягає у встановленні смислових відношень між інтерпретатором і текстом, що інтерпретується;

доведено: результатом інтерпретації є репрезентація метафоричного смислу, який виникає в процесі перетворення смислового змісту тексту стосовно соціокультурного контексту, цілей і намірів інтерпретатора;

встановлено здатність метафори виносити “назовні” актуалізовані інтерпретатором аспекти смислового змісту опрацьованого тексту; метафора є утвердженням індивідуальності у сфері естетичної діяльності;

виявлено, що іронія як спосіб інтерпретації зумовлює її спрямованість на розкриття можливостей перетворення смислового змісту тексту; поряд із метафорою іронія вводить ігровий, естетичний момент в інтерпретацію.

Теоретичне і практичне значення дисертації. Результати дослідження є важливими для подальшого розвитку естетичної теорії і художньої практики, зокрема, вони можуть бути використані у вивченні особливостей процесів розуміння та інтерпретації у сфері естетичної діяльності, дослідженні природи художнього сприймання; розкривають можливість розв’язання проблеми взаємозв’язку процесів розуміння, інтерпретації і творчості. Висновки роботи можуть слугувати методологічним підґрунтям для теоретичного аналізу і філософсько-естетичного осмислення категорій “іронія” та “метафора”, аналізу їхньої природи, структури і особливостей функціонування в текстах і в процесі інтерпретації останніх.

Практичне значення проведеного дослідження – виявлення зв’язку розуміння світу людиною з її саморозумінням, комунікативними процесами, творчою діяльністю, індивідуальними характеристиками, особливостями стилю творчої самореалізації.

Результати роботи можуть бути використані для лекційних курсів з естетики, культурології, історії філософії, психології творчості.

Апробація результатів дослідження. Основні положення і висновки дисертаційної роботи відображені в наукових публікаціях, доповідях на Днях науки, які проводились на філософському факультеті Київського національного університету імені Тараса Шевченка (квітень 1999 року, квітень 2000 року); на Міжвузівській науково-практичній конференції “Естетика і мистецтвознавство на порозі XXI століття” 19-20 квітня 2000 року.

Матеріали дисертації обговорювались на науково-практичних семінарах для аспірантів філософського факультету, засіданнях кафедри етики, естетики і культурології Київського національного університету імені Тараса Шевченка, використовувались дисертантом під час проведення семінарських занять з культурології на природничих факультетах того ж університету.

Структура дисертації обумовлена і визначена внутрішньою логікою розкриття теми дослідження, характером предмета дослідження, а також поставленою метою і основними завданнями дисертаційної роботи. Дисертація складається із вступу, трьох розділів (п’ять підрозділів), висновків і списку використаних джерел. Повний обсяг дисертації становить 157 сторінок, список використаних джерел – 13 сторінок і містить 180 найменувань.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **ВСТУПІ** обґрунтовується актуальність теми, виявляється ступінь її наукової розробленості, характеризуються методологічні засади дисертації, розкривається її наукова новизна, з’ясовуються питання теоретичного і практичного значення роботи, відображається апробація результатів дослідження.

Перший розділ – “Розуміння як основа креативних форм діяльності суб’єкта” - присвячений аналізу феномена розуміння, його генетичному підґрунтя та основним характеристикам, взаємодії з креативними процесами.

Феномен розуміння має розглядатися в безпосередньому зв’язку з феноменом людини, оскільки здійснюється суб’єктом у його цілісності і, як будь-який творчий акт, охоплює не тільки сферу мислення, а й всю повноту життєвих виявів людини. Воно виникає у міжособистісній взаємодії, на основі емпатичних переживань і відчуття себе частиною життєвого світу людей. У цьому процесі відбувається становлення особистості. Розуміння світу первинне по відношенню до саморозуміння, самоусвідомлення і рефлексії. Воно є основою творчих здібностей людини і самого процесу творчості. Однак творчість і розуміння не тотожні. Якщо перша необхідно

передбачає цілеспрямований пошук шляхів реалізації задуму і свідомий вибір із множини можливих варіантів такої реалізації, то для другого припустима відсутність конкретної форми вираження, об'єктивації його результатів.

Специфічними характеристиками даного феномена є синтезуюча, конструктивна і регуляторна функції. Він характеризується здатністю синтезувати розрізнені елементи життєвого досвіду людини і конструювати на їхній основі теоретичні моделі об'єктів, художні твори тощо. В процесі розуміння знання стають частиною внутрішнього світу особистості і впливають на регуляцію її діяльності. Воно не тільки виявляє і встановлює зв'язки між елементами смислового змісту тексту, але й встановлює значущість цих елементів; формує і визначає систему цінностей, яка реалізується в процесі творчості, ширше – в усій сфері життєдіяльності людини.

Різниця ситуацій розуміння полягає в умовах його здійснення. Для сприйняття тексту важливими є ситуація “тут і тепер” та соціокультурний контекст, оскільки ситуація здебільшого конституює смисл. Смісловий зміст тексту виносить на поверхню і ті смислові можливості, якими переповнений соціокультурний контекст, але які можуть бути організовані і реалізовані тільки в тексті і про які нічого не відомо без даної реалізації. Таким чином, розуміння тексту може бути одночасно і усвідомленням того, що безпосередньо в тексті не сказано. У своїх фундаментальних і найзагальніших характеристиках твори літератури і мистецтва, наукові і філософські праці, як і вся сфера культури, є реалізацією осягнення людиною світу і себе.

Розуміння реалізується не тільки як процес, але і як певний підсумок, що переживає індивід. Його досягнення пов'язане з переосмисленням гносеологічних засад, ціннісної системи, від яких відштовхується особистість, усвідомленням того факту, що воно багато у чому детерміновано соціокультурним контекстом. Звідти розуміння передбачає оцінювання, критичне осмислення – інтерпретацію феноменів своєї культури і вихід, таким чином, на нову переосмислену культурну позицію.

У другому розділі – “Експлікація смислових можливостей тексту: інтерпретація” – здійснюється огляд історико-філософської та методологічної розробленості проблеми інтерпретації, на основі його результатів формулюється концептуальний підхід щодо досліджуваного феномена як реконструкції смислового змісту тексту в процесі взаємодії з соціокультурним контекстом. Цей розділ складається з двох підрозділів.

У першому підрозділі – “Інтерпретація – процес установалення смислових відношень між суб'єктом і текстом” – проведений філософський аналіз процесу інтерпретації, його генезису, внутрішніх структур, співвідношення з творчими процесами.

Цей процес виникає на основі здатності суб'єкта протиставити себе об'єктові, тісно пов'язаний із здібністю до абстрагування, формалізації, рефлексії. Розуміння виступає його основою.

Інтерпретація структурує розуміння в актах розумової діяльності. Її базова процедура полягає у встановленні смислових відношень між інтерпретатором і текстом, що інтерпретується. В цьому процесі увага переакцентується з елементів, які несуть певний смисл, на їхні зв'язки і переходи між ними. Розуміння є процесом освоєння, акумуляції смислового змісту тексту, тоді як інтерпретація передбачає його перетворення, деконструкцію і завжди здійснюється на основі взаємодії смислових цілісностей, являє собою процес переосмислення наявних знань, їх якісне перетворення і поглиблення. Вона має репрезентативний характер, тісно пов'язана з мовними структурами, логічним викладенням, описом, оповіданням; забезпечує реконструкцію і реалізацію значення і смислу тексту; є одним із стрижневих методів філософії.

Інтерпретація містить творчий, активний аспект. Проте від творчості у власному розумінні її відрізняє вторинний, репродуктивний характер і специфічна позиція інтерпретатора відносно тексту: збереження критичної дистанції, іронічне відчуження. Творчий акт включає свідомий пошук і вибір серед можливих альтернативних рішень. Цей вибір ніколи не визначається тільки волею автора. Він зумовлений законами розвитку самого твору. В інтерпретації ж відсутній момент волевиявлення, необхідність вибору. Вона зберігає всі можливі варіанти розв'язань. Керівна основа досліджуваного процесу перебуває поза смисловим змістом тексту, що інтерпретується. Цей процес веде певна провідна ідея. У переважній більшості випадків

інтерпретація бідніша, ніж твір, який інтерпретується, оскільки в ній відбувається звуження смислового змісту тексту відповідно до її мети.

У другому підрозділі – **“Інтерпретація як особлива стратегія пізнання у сфері гуманітарних знань”** – процес інтерпретації розглядається як метод активізації та реалізації інтелектуально-емоційних процесів творчої діяльності, фіксування і логічне викладення її результатів. Уявлення про нелінійний характер мислення є результатом діалогічного, толерантного підходу в сфері гуманітарних знань. Концепція нелінійного письма може розглядатися як “пізнання, що інтерпретує”.

Реальні процеси розумової діяльності не можуть бути адекватно представлені на письмі лінійно. Але “нелінійний” рух думки все-таки потрібно фіксувати в лінійному тексті, в послідовному викладі. Інтерпретація, з одного боку, намагається виявити максимум смислових аспектів змісту тексту, врахувати можливо більшу кількість смислових переходів і асоціацій, показати смислове ціле в усій його неоднорідності й багатовимірності, за можливістю зберігаючи так звані “маргінальні” смисли. З другого, – вона прагне до такої репрезентації смислового змісту, який перебуває у відповідності з прийнятими в даному соціумі нормами логічного мислення, правилами розвитку та висловлення смислового змісту, особистісними характеристиками інтерпретатора. Тому “нелінійність” мислення і лінійну форму його фіксації можна розглядати як два аспекти даного процесу, який стає тут засобом підтримування і інтенсифікації мислення особи, що створює нові тексти.

Цей феномен культури є наслідком примирення людини з внутрішньо плюралістичною природою світу і амбівалентністю, невизначеністю наперед людського існування. Він тісно пов’язаний з фундаментальними проблемами людського буття як способу діяльності у світі, розуміючий спосіб буття. Якщо розуміння є переживанням своєї єдності зі світом, то інтерпретація – усвідомленням роздільності з ним. За умови її правильності результатом є цілісне розуміння, глобальне охоплення смислового змісту твору в усій його неоднорідності.

Третій розділ – “Метафора та іронія в системі художніх засобів інтерпретації” – складається із двох підрозділів. Він присвячений аналізу і характеристиці внутрішніх механізмів функціонування інтерпретації.

У першому підрозділі – **“Метафора - вихідний принцип функціонування інтерпретації”** – представлені особливості процесу метафоризації, його функції в художньому тексті. У структурі інтерпретації метафора та іронія взаємодоповнюють одна одну. Перша виступає як словесний поетичний образ (мовний зворот); друга – як особлива спрямованість свідомості (зворот думки). Метафора виконує в системі мови організуючу функцію, поглиблює і перебудовує саму мовну картину світу, дає уявлення про різні способи опису і осмислення дійсності, яке дозволяє співвідносити і зв’язувати їх між собою. Вона має креативний і евристичний характер. В ній відбувається не просто порівняння, а своєрідне перетворення і засвоєння смислових цілісностей. Метафоричний контекст звертає увагу інтерпретатора на можливість наявності такого смислового змісту тексту, який раніше не був виділений.

У художніх текстах метафора сприймається й інтерпретується в межах того образного світу, який створив художник, даючи концентровану характеристику конкретному предметові, викриваючи винятковість явища та сутності. Вона містить смисл ніби в згорнутому вигляді і для його інтерпретації потрібний контекстуальний фон, який розгортає весь обсяг її смислового змісту. Образ і закладена в ньому думка, що є складовими метафори, естетично рівноцінні, вони утворюють певну цілісність. Метафоричний образ створюється в своєрідній, іноді іронічній грі “вторинними” значеннями слів. Метафора поєднує в собі вільну гру поетичними образами з жорсткими нормами раціоналістичного мислення.

Цей принцип функціонування інтерпретації поглиблює розуміння реальності, в поезії виражає живу єдність світу і зображує світ ніби незалежно від особистості. Однак саме в створенні метафоричної образності найбільше проявляється інтелектуально-вольове зусилля автора, і чим оригінальніша, несподіваніша метафора, тим сильнішою є участь креативної енергії. Вона апелює

до інтуїції і фантазії, залишаючи можливість творчої інтерпретації; являється утвердженням індивідуальності, в якому вона стверджує себе як реальність.

У другому підрозділі – “Іронія – іномовна форма інтерпретації тексту” – проведений філософсько-естетичний аналіз феномена іронії як особливої спрямованості свідомості інтерпретатора.

Іронічне відношення є виявленням активності свідомості, індивідуальною суб’єктивною реакцією на складність, суперечність буття і спроба “засобами однієї тільки свідомості” перетворити, змінити буття. Це - самозахист індивідуальності, утвердження принципу, що саме в особистості закладені основи добра, справедливості, істини і краси. Вона задає дистанцію, яка надає змогу осмислити, інтерпретувати. Формування феномена іронії пов’язане з виробленням індивідуального критичного стилю автора, суб’єктивною інтерпретацією, переосмисленням існуючого порядку речей.

Естетичний аспект іронії є домінуючим началом, що підпорядковує собі всі інші елементи її структури, в тому числі критичну оцінку. Її природа корениться в діалектичному русі до істини непряним шляхом. Цінності утверджуються в іронії негативними засобами.

Іронія може бути представлена як конфлікт двох значень, метафора - як зіставлення, зближення двох сутностей. Засади першої – у суперечності видимості і реальності, яка розкривається в процесі суб’єктивної інтерпретації. Друга, навпаки, поглиблює розуміння реальності за рахунок уведення в неї елемента умовності, гри, так званого “принципу фіктивності”.

Іронічний підхід обмежується протиставленням, розглядає контрасти в їхніх відношеннях і заявляє про позицію проміжну, посередницьку. Іронізуючий суб’єкт відчуває суперечливість будь-якого позитивного принципу, в той час як творчий акт вимагає вибору одного з принципів, припинення руху рефлексії.

Іронія і самоіронія – один із домінуючих видів комічного в сучасній літературі. За їхньою допомогою художник досягає гри протилежностей, змішування трагічного і комічного, серйозного і смішного. Іронічне ставлення підкреслює дистанційованість художника стосовно того, що зображується, свободу у виборі шляхів творчої самореалізації, утвердження своєї індивідуальності. Вона виступає тут як стимул творчості, оскільки веде людину до осмислення і оцінки дійсності в усьому її розмаїтті. Суть іронії – це виявлення своєї неповторної індивідуальності.

Наведені вище характеристики цього феномена культури визначають іронічний характер самої інтерпретації і особливості її функціонування. Інтерпретація передбачає деяку дистанцію по відношенню до того, що інтерпретують як запоруку самовизначення, самоутвердження особистості, можливість ствердження особистої точки зору. Таким чином, інтерпретацію можна розглядати як іронічне подолання реальності.

У **ВИСНОВКАХ** дисертаційної роботи викладені загальні підсумки проведеного дослідження, подані формулювання ключових понять. Інтерпретація визначається як складний інтелектуальний процес, комплексна форма аналізу, що являє собою взаємодію смислового змісту тексту з соціокультурним контекстом, його якісне перетворення і реконструкцію. Базова процедура цього процесу – встановлення смислових відношень між інтерпретатором і текстом, що інтерпретується. Вона здійснюється на основі його ціннісної системи. Інтерпретація завжди зумовлена індивідуальними характеристиками інтерпретатора і соціокультурним контекстом, є необхідною передумовою творчості. Вона має репрезентативний характер, тісно пов’язана з мовними структурами, логічним описом і викладом.

Об’єктивна необхідність тлумачення текстів полягає в тому, що розкриття і реалізація всієї повноти їхнього смислового змісту є процесом нескінченним, а також в наявності прихованих, неявних ідей, так званого особистісного знання. Виявлення цих елементів суттєво змінює розуміння смислового змісту текстів і їхнє значення в сфері культури.

У ході дисертаційного дослідження з’ясовано, що вихідним принципом інтерпретації виступає метафора. Вона являє собою спосіб смислоутворення, який здійснюється в процесі перетворення

сміслового змісту тексту стосовно соціокультурного контексту, цілей та намірів інтерпретатора. Метафора зумовлює такі її характеристики, як антропометричність, діалогічність, об'єктивація в мові індивідуальних сутнісних характеристик суб'єкта, притаманного йому способу осмислення і розуміння, зумовлює структурування і поглиблює розуміння та саморозуміння, орієнтує на створення цілісного образу, глобального розуміння світу. Метафора утверджує індивідуальність в сфері естетичної діяльності.

Іншим художнім засобом інтерпретації, поряд з метафорою, виступає іронія. Вона визначається автором як відсторонено-критична спрямованість свідомості, що розкриває можливості і перспективи переосмислення змісту тексту; задає спрямованості розгортання його смислу, зумовлений особистісними характеристиками інтерпретатора. Іронія є інакомовною формою тлумачення смислу тексту. Іронічне відношення утверджує свободу у виборі шляхів творчої самореалізації і виявляє індивідуальність художника; це шлях подолання ситуації абсурду через перетворення його в комічний парадокс і вихід, таким чином, на новий щабель осмислення свого буття. Воно зумовлює активний, критичний характер інтерпретації, вводить її ціннісну систему і мету.

Домінування естетичного начала в метафорі та іронії, як художніх засобах інтерпретації, визначає його присутність і часто провідну роль у самому цьому процесі. Власне, проведений аналіз показав, що поява його ірраціонального і креативного аспектів збігається з введенням, домінуванням естетичного начала. При цьому, інтерпретація перетворюється із суто логічної процедури в процес такого відтворення смислового змісту тексту, за якого смисл, що розкривається, відображає унікальність творчої індивідуальності інтерпретатора і систему смисложиттєвих ціннісних основ його особистості.

Основні положення дисертації представлені в публікаціях:

Бондар С.В. Проблема інтерпретації культурних форм у естетичній концепції Г.-Г. Гадамера// Актуальні проблеми історії, теорії та практики художньої культури (Державна академія керівних кадрів культури і мистецтва, Київський університет імені Тараса Шевченка). Збірник наук. праць. – К.: Друкарня Держакадемії керівних кадрів культури і мистецтва, 1999. – Випуск 3. – Частина 1. – С. 100-108.

Бондар С.В. Розуміння як процес вияву “внутрішньої форми” твору мистецтва// Актуальні філософські та культурологічні проблеми сучасності (Київський державний лінгвістичний університет). Збірник наук. праць. – К.: Видавничий центр КДЛУ, 2000. – С. 64-68.

Бондар С.В. Понимание как структурообразующее основание культурных феноменов// Вестник Харьковского государственного политехнического университета. Серия: Философия. – Х.: Харьковский политехнический институт, 2000. – Вып. 120. – С. 116-120.

Бондар С.В. Проблема интерпретации в гуманитарном знании// Вісник Київського університету імені Тараса Шевченка. Серія: Філософія. Політологія. – К.: Київський університет, 2001. – Вип. 34. – С. 10-13.

Бондар С.В. Інтерпретація як фундаментальний спосіб діяння людини у світі// Вісник Київського університету імені Тараса Шевченка. Серія: Філософія. Політологія. (Матеріали науково-практичної конференції). – К.: Київський університет, 2002. – Вип. 42 – 45. – с. 55 – 56.

АНОТАЦІЯ

Бондар С.В. Інтерпретація як реконструкція смислового змісту тексту (філософсько-естетичний аналіз). – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.08 – естетика. Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, 2003.

Дисертація присвячена філософсько-естетичному аналізу процесу інтерпретації. Інтерпретація визначається автором як складний інтелектуальний процес, комплексна форма аналізу, що являє собою взаємодію смислових цілісностей, їх якісне перетворення і реконструкцію. Вона ґрунтується на розумінні як способі людського буття, має репрезентативний характер, пов'язана з

мовними структурами, логічним описом і висловленням; обумовлюється індивідуальними характеристиками інтерпретатора, його системою цінностей, соціокультурним контекстом. Метою інтерпретації є самовизначення індивідуальності, її самореалізація і самоутвердження. Метафора та іронія є художніми засобами досліджуваного феномена, які доповнюють один одного. Метафора – основний спосіб смислоутворення, іронія – загальна спрямованість свідомості інтерпретатора. Перша зумовлює такі характеристики інтерпретації, як антропометричність, діалогічність, об'єктивізацію в мові індивідуальних сутнісних характеристик особистості, притаманного їй способу осмислення і розуміння, орієнтує на створення цілісного образу світу; друга – активний, критичний її характер, вводить ціннісну систему і мету інтерпретації, розкриває можливість та перспективи індивідуального переосмислення смислового змісту тексту, свободу в виборі шляхів творчої самореалізації. Проведений в ході дисертаційного дослідження аналіз свідчить про наявність зв'язку між появою ірраціонального і креативного моментів інтерпретації і домінуванням в ній естетичного елемента.

Ключові слова: естетична цінність, естетичний аналіз, значення, інтерпретація, іронія, контекст, метафора, розуміння, смисл, творчість, текст.

АННОТАЦІЯ

Бондарь Светлана Валерьевна. Интерпретация как реконструкция смыслового содержания текста (философско-эстетический анализ). – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата философских наук по специальности 09.00.08 – эстетика. Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Киев, 2003.

Диссертация посвящена философско-эстетическому анализу процесса интерпретации.

Интерпретация определяется автором как сложный интеллектуальный процесс, комплексная форма анализа. Целью интерпретации является самоопределение индивидуальности, ее самореализация и самоутверждение. Базовая процедура интерпретации – установление смыслового отношения между интерпретатором и текстом, качественное преобразование, моделирование и реконструкция его смыслового содержания. Интерпретация осуществляется на основе ценностной системы интерпретатора, имеет репрезентативный характер, связана с языковыми структурами, логическим описанием и изложением. Метафора и ирония – взаимно дополняющие элементы интерпретации, ее художественные средства. Метафора выступает как словесный поэтический образ (языковой оборот). Ирония – как особая направленность сознания (оборот мысли). Ирония может быть представлена как конфликт двух значений. Метафора – как сопоставление, сближение двух сущностей. Суть иронии составляет противоречие видимости и реальности, которое раскрывается в процессе субъективной интерпретации. Метафора углубляет понимание реальности за счет введения в нее элемента условности, игры. В метафоре происходит преобразование и переработка гетерогенных смысловых целостностей и связанных с ними ассоциативных комплексов. Метафора обуславливает такие характеристики интерпретации, как антропометричность, диалогичность, объективацию в языке индивидуальных сущностных характеристик интерпретатора, присущего ему способа осмысления и понимания, определяет структурирование, углубляет понимание и самопонимание, ориентирует на создание целостного образа, глобального понимания мира. Ирония – отстраненно-критическая направленность сознания, которая открывает возможность индивидуального переосмысления смыслового содержания текста. Она утверждает свободу в выборе путей творческой самореализации, утверждение индивидуальности художника. Ирония обуславливает активный, критический характер интерпретации, вводит систему ценностей и цель интерпретации. Доминирование эстетического начала в метафоре и иронии, как художественных средствах интерпретации, определяет его присутствие и зачастую ведущую роль в самом процессе интерпретации. Обращает на себя внимание факт одновременного появления иррационального момента интерпретации с креативным ее аспектом и вводом, доминированием эстетического начала в ее структуре. При этом интерпретация преобразуется из чисто логической процедуры в процесс такой реконструкции смыслового содержания текста, при котором раскрываемый ею смысл

отражает уникальность творческой индивидуальности интерпретатора и систему смысложизненных ценностных основ его личности.

Ключевые слова: значение, интерпретация, ирония, контекст, метафора, понимание, смысл, творчество, текст, эстетическая ценность, эстетический анализ.

ANNOTATION

Bondar S.V. Interpretation as a reconstruction text's contents (philosophical and aesthetic analysis).

Manuscript.

The thesis to obtain the scientific degree of Candidate of philosophical sciences in specialty: 09.00.08 – aesthetics. – National Taras Shevchenko University, Kyiv, 2003.

The dissertation is dedicated to aesthetic and philosophical analysis of the interpretation. The interpretation is defined as complex analysis. The aim of interpretation is individuality's realization, self-determination, self-affirmation. It has representative nature, connects with language structures, logical description and narration. Metaphor and irony are complementary elements of the interpretation. Metaphor is the main way meaning's creation. Irony is some direction of interpreter's mind. The careful investigation gives evidence of connection between appearance of irrational and creative elements and prevalence of aesthetic element in the interpretation.

Key words: aesthetic analysis, aesthetic values, contents, context, creation, interpretation, irony, meaning, metaphor, text, understanding.